

Dalt, Arnošt

[Simon, J. Philosophie und linguistische Theorie]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1971, vol. 20, iss. A19, pp. 269-271

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100712>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jak vyplývá již z uvedených titulů, středem Mollova vědeckého zájmu byl výzkum ruského slovesa. Ve své publikační činnosti se zesnulý soustředil hlavně na otázky morfonologické. Miroslav Moll uveřejnil v různých odborných časopisech 16 článků, týkajících se rovněž metodiky a významu ruského jazyka. Publikoval je především v Ruském jazyce. Připomeňme zejména jeho cennou studii *K otázce třídění ruských sloves* (RJ 8, 1958, 297—315), kde podal dosud vůbec nejpresnější a nejúplnější klasifikaci, kterou později ještě prohloubil ve své kandidátské práci. Zesnulý přispěl také do Slavie (1967), Čs. rusistiky (1968) a našeho sborníku, viz jeho článek *Základní strukturální segmenty flexivní morfolgické struktury ruských sloves a jejich morfonologické a morfografické kombinatorní vztahy* (SPFFBU 17, 1968, A 16, 81—87).

Docent Moll se též aktivně zúčastnil řady odborných symposií a mezinárodních zasedání. Na semináři ruštinářů vysokých škol socialistických zemí v Moskvě v červnu 1965 přednesl příspěvek *Závislost paradigmát a slovesného vidu v ruském jazyce*. Na I. mezinárodní konferenci Mezinárodní asociace ruštinářů (MAPRJAL) v Moskvě koncem srpna 1969 vystoupil s referátem *Osnovnyje kvantitativnyje parametry russkoj glagolnoj fleksii*, jehož teze byly otištěny ve sborníku konference. Ještě začátkem dubna 1971 se M. Moll zúčastnil jako člen naší delegace mezinárodního symposia o interferenci v slovarských jazycích, které pořádal MAPRJAL ve Veliko Tarnovo v Bulharsku. I zde přispěl referátem, a to *K problematike interferencii trech slavjanskich jazykov pri prepodavanii russkogo jazyka v čechoslovackich školach*.

Bohatá byla i Mollova přednášková činnost, ať už pro rusisty na našich vojenských školách, na katedrách jazyků brněnských vysokých škol, nebo v městské komisi ruského jazyka a v klubu ruského jazyka v Brně.

Nemůžeme nakonec nevzpomenout rovněž organizačních zásluh, které si docent Moll získal jako dlouholetý vedoucí velkého jazykového pracoviště v Brně. Příkladně se staral též o odborný růst svých podřízených a není náhodné, že na jeho katedře byla zapojena taková řada lingvistů do aspirantury a vědecké přípravy, jako snad na žádné jiné katedře toho druhu v republice. Jeho náhlý skon uprostřed pilné práce a smělých plánů je pro celou naši rusistickou obec tím bolestnější.

Jiří Jiráček

J. Simon: Philosophie und linguistische Theorie. Walter de Gruyter, Berlin—New York 1971, X + 130 stran.

Z velkého počtu soudobých prací z filosofie jazyka si zcela určitě zaslouží pozornosti ty, které zkoumají různé filosofické aspekty transformační gramatiky, a to jednak s ohledem na ohlas této gramatiky mezi některými lingvisty, jednak s přihlédnutím k jejím filosofickým ambicím. Z těchto prací pak může právem vzhudit nemalý zájem lingvistů nová *Simonova* kniha (v roce 1969 publikoval *J. Simon* rovněž u W. de Gruytera dost rozsáhlé dílo *Sprache und Raum*), v níž autor podrobil kritickému rozboru především nárok transformační a generativní gramatické teorie explicitně navazovat na filosofickou tradici (na *Descarta*, *Kanta*, logický pozitivismus aj.). Přitom mu nešlo o filosofickohistorické kontemplace, a proto se ani neobírá otázkou, zda příslušní lingvisté v jednotlivostech interpretují připomenutou tradici v souladu s historickým kontextem filosofických textů (srovnej str. VI).

Ve svém rozboru pojmu transcendentálního u *Kanta* a *Wittgensteina* (kap. I) autor hlavně připomíná *Kantovu* charakteristiku transcendentálního poznání — jednak z I. vydání *Kritiky čistého rozumu* („nezkoumá předměty, ale naše apriorní pojmy předmětů vůbec“), jednak z jejího II. vydání (jde o „poznání předmětů, nakolik má být apriorně možné“). Dále cituje větší množství „vět“ z *Wittgensteinova* Traktátu, hlavně pak myšlenku z věty 6.13, že „logika je transcendentální“, přičemž z kontextu vyplývá, že jde o „logiku jazyka“, ovšem umělého. (Naproti tomu koncepce jazykových her z pozdějších *Filosofických* zkoumání už počítá s jazykem přirozeným.)

V návaznosti na *Kantovu* charakteristiku transcendentálního principu z *Kritiky* soudnosti („představuje všeobecnou podmínku a priori, která je nutná k tomu, aby se věci mohly stát objekty našeho poznání vůbec“), autor vyzvedává všeobecnost jako základní rys transcendentálního tázání (kap. II). Je tu také zmínka o „stopách“ zobrazovací teorie u *Wittgensteina*. (Už v předmluvě autor přesvědčivě zdůvodnil, proč nebude analyzovat *Husserlovu* fenomenologickou ideu transcendentální logiky a gramatiky poukazem na rozsah a hlavní téma knihy.)

K otázce filosofického významu jazyka (kap. III) autor přistupuje nedialekticky; nerespektuje ani materialistickou, ani idealistickou dialektiku jednotlivého a obecného aj. Spolu s *Kantem*, a ještě důsledněji než *Kant* považuje všechno jednotlivé, jazykově konkrétní, všechno empirické a symbolické za překážku transcendentálně filosofické reflexe. V této kapitole se zmiňuje o mnoha

otázkách, též o problému kompetence a kompetentního mluvčího, o vrozených jazykových schopnostech a jiných momentech kartesiánské lingvistiky, jak jí pojímá *N. Chomsky*. Problematické je tvrzení, že jazykověda musí mluvit o jazyku vůbec, tedy o jazyku univerzálně (str. 17; zjevně každá nemusí, viz např. dále *Humboldtovu* „alternativu“); problematický je také předpoklad, že věta jako univerzálně je koncipována jako pojem pro části jazyka (langue), protože jde spíše o pojem pro části jazyka vůbec (langage). Na více místech knihy autor píše o jazykových univerzálech či univerzálních transformační gramatice. (Jako o „společných rysech jazyků“ o nich psal *A. Meillet* v r. 1926, „Universals of Language“ je titul *Greenbergovy* knihy z r. 1962 a *Yuen Ren Chao* jich v knize *Language and Symbolic Systems* z r. 1968 na str. 91 vypočítává devět; *J. Katz* je v *Philosophy of Language* z r. 1966 na str. 107 charakterizuje jako „ty principy organizace a interpretace, které dávají jednotlivým přirozeným jazykům systematickou formu přirozeného jazyka“.)

IV. kapitola autor věnuje rozboru paradigmatického pojmu věty, který chápe jako větný příklad jazyka (langue). Pro větu takto pojmáanou je charakteristické, že otázka po jejím významu není projevem toho, že se jí nerozumí. Takovým projevem bývá tato otázka u věty řeči (parole), jejíž význam většinou už vyplývá z konkrétní situace. Autor relativizuje rozdíl mezi langue a parole (str. 24); respektuje tak dialektickou souvislost mezi nimi. Současně však má pravdu *V. A. Zvegincev*, když za nejpodstatnější nedostatek generativní gramatiky označuje to, že sice uvažuje o tvořivém charakteru jazyka, ale přirozený jazyk chce studovat vně jeho souvislostí s řečí (parole), jako by šlo o formalizovaný jazyk (Jazyk i obščestvennyj opyt, K metodologii generativnoj lingvistiky, Leninizm i teoretičeskije problemy jazykoznanija, Moskva 1970, str. 303–304). Materialistická dialektika části a celku chybí v autorových úvahách o jazyce jako o jednom z předmětů, které prý jsou gnoseologicky problematické (mají jimi být také „svět“ a „společnost“) a které „máme před sebou vždy jen v jejich částech“. (Viz str. 22; v té souvislosti autor v pozn. č. 3 dost výstižně postihuje jisté *Husserlovy* slabiny a některé *Hegelovy* přednosti.) Autor celkem právem relativizuje *Weisgerberův* lingvistický „relacionismus“. (Tohoto termínu doporučuji užívat místo běžnějšího „relativismu“, který v každé filosofii, tedy i ve filosofii jazyka, je či měl by být pojímán jako protiklad „absolutismu“.)

Pouze v závěru V. kapitoly s titulem „Význam jako transcendentálně filosofický klíčový pojem“ jsou shrnuty do tří bodů hlavní myšlenky této kapitoly. Konstatuje se v nich: 1. Jazyk jako předmět vědy spadá nutně pod reduktivní pojem jazyka. 2. Také jazyky věd s postulátem exaktních významových relací spadají pod týž pojem. 3. Gnoseologické úvahy, pokud řeší otázku, zda význam izolovaných jazykových útvarů odpovídá objektivním předmětům, participují na reduktivně získaném pojmu jazyka, i když o problému jazyka explicitně nepojednávají. (Obsah „reduktivního pojmu jazyka“ viz na str. 37!)

V poznámkách k axiomatice jazykovědy (kap. VI) autor „pouze naznačil, že filosofický pojem věty a pojem předmětu jemu odpovídajícího vnášíme jako pojmy „empirické o sobě“ ... do filosofie určitou perspektivu svého ozvláštňení z empirického používání“ (str. 40–41). Axiomatika jako taková je podle něho záležitostí jazykovědné diskuse. Upozorňuje na ambivalentnost transformační lingvistiky. Na jedné straně píše *Chomsky* ontologizujícím způsobem o lingvistických univerzálních jako o vrozených idejích ve smyslu tradičního racionalismu (píše např. o „vrozené teorii potenciálního popisu“), na druhé straně tuto svou koncepci považuje za hypotézu vyžadující empirické verifikace. Filosoficky je možné jedno nebo druhé.

Označovací a poznávací schopnost autor zkoumá v VII. kapitole, a to v duchu *Kantovy* filosofie. *Kant* pojímal symbol (znak) jako „prostředek sepětí představy předvidaného s představou minulého“ (str. 45). Symbolické vyjadřování mimo oblast umění považoval za projev nedostatku rozvinutí jazykových prostředků „zakopat válečnou sekeru“ místo „uzavřít mír“. Krásné v umění se podle *Kanta* líbí bez pojmu a pojmu předchází. Naproti tomu transformační gramatika naráží na jisté těžkosti ve vztahu k metaforickému a poetickému. (V „Generativní poetice“ se je pokoušel překonat *Jiří Levý*, o čemž autor asi neví; srovnej *Sign-Language-Culture*, The Hague—Paris 1970, str. 548—557.) Autor má za to, že *Kantův* pokus redukovat veškeré poznání na jednotu transcendentální apercepcie může být chápán jako kritika jazyka, totiž z hlediska úvahy, že se lidé nekriticky spoléhají na symbolicky klamnou pojmovost a dají se vést smyslovostí.

Za „fundamentalistické“ (zjevně jen rádobyfundamentální) považuje autor všechny pokusy konstruovat různá jazyková schémata (kap. VIII). Ukazuje zde také imanentně kriticky na některé *Kantovy* nedůslednosti (ve věci empirických pojmů a apriorních nazíracích forem). Současně však připomíná, že se nelze při budování jazyka univerzálně na jedné straně dovolávat *Kanta*, a na druhé straně nerespektovat ani *Kantovo* pojetí transcendentálnosti (vždyť žádný jazyk, ani jazyk vůbec nemůže být — s ohledem na historii svého vzniku — transcendentální), ani jeho pojem čistého názoru. V téže kapitole se autor věnuje také otázce analyzovatelnosti

jazyka; považuje za zajímavé, že *J. Katz* se nedovolává analytičnosti *Carnapovy*, ale *Kantovy* (str. 59). Ke *Katovým* pokusům odstranit domnělé nedostatky *Kantovy* zásady všech analytických soudů, poznamenává právo, že jde o speciálně vědní doplňky, které jdou daleko za *Kanta*.

Autor upozorňuje na to, že filosofující transformační lingvisté ke škodě věci neberou vůbec v úvahu *Hegelovu* kritiku *Kantovy* transcendentální filosofie. V IX. kapitole připomíná větší počet *Hegelových* kritických postřehů. Transcendentálně filosofická myšlenka čistého začátku věd nereflektuje svou vlastní podmíněnost. „*Sein*“ není jen „žádným reálným predikátem“, ale ani žádným reálným subjektem. Neexistuje nic bezprostředního (ani naše poznání), co by současně nebylo zprostředkováno. Při každém určování musí už být předběžně určeno, co se blíže určuje, tedy subjekt (podmět), který *Kant* mylně považuje za naprosto neurčený. Nelze oddělovat aprioristickou formu od daného obsahu myšlení, a proto logické formy je třeba pojímat jako obsažné („*Verstandesbegriffe*“ jsou nepravdivé).

V X. kapitole nadepsané „*Sebevědomí*“ a v XI. kapitole s titulem „*K sémantickému pojmu pravdy a lingvistickosémantickému problému*“ autor demonstroval „podmíněnost základních pojmů a antinomických klíčových problémů tradovaného jazyka filosofie“ (str. 81). Dnes už filosofie s ohledem na pokrok speciálního vědního nemůže ani přicházet s nárokem vydedukovat všeobecný pojem vědy, ani vyvozovat z „rozumu“ gramatiku jazyka. Jestliže si někteří obecní lingvisté (např. *Chomsky*) připomínají vhodně některé dílčí souvislosti s filosofickou tradicí, pak je to většinou proto, že příslušné „filosofémy“ byly v jádře speciálně vědními tématy. Složitost centrálních kategorií a problémů nejen v *Descartově* a *Kantově* filosofii, ale také ve filosofii logického pozitivismu však neobyčejně komplikuje jejich adekvátní využití v soudobé filosofii jazyka. V úvahách o jazyku objektovém a metajazyku (kap. XII) autor např. připomíná, že důsledek vyplývající z příkrého odlišení obou typů jazyka, že se totiž objektově jazykovým útvarům přisuzuje pevný význam, určité nerespektuje jazykovou realitu (str. 98–99).

Jestli se jeví něčím filosoficky paradoxním, že transformační gramatika jako gramatika s transcendentalistickými ambicemi akceptovala beze zbytku sémantickou teorii, pak těžkosti se teprve stupňují s ohledem na gramatiku jako na učení o skutečném používání znaků (str. 102). Tato gramatika, rozlišující povrchovou strukturu jazyka od jeho struktury hloubkové, počítá s tím, že sémantická rovina a její všeobecná syntaktická kategorizace v nominálních a predikátových částech leží v hloubce; ty jsou pak zakodovány podle pravidel jednotlivého jazyka — v souladu s transformační částí jeho gramatiky — do reprezentačního systému zvukového povrchu jazyka (str. 104). Kolem těchto dvou tezí je soustředěna problematika předposlední — už XIII. — kapitoly recenzované knihy.

Poslední kapitolu věnuje autor „*Humboldtově* alternativě“. Připomíná jeho pojetí myšlení jako patřícího těsně dohromady s gramatickou formou typickou pro určitý jazyk (str. 108), jeho odpor k pojetí jazyka jako systému pravidel, koncepci vnitřní jazykové formy, pojetí jazyka jako zařízení na produkování vět a jako energiea spíše než ergon, pojetí jazyka jako souvislé řeči (gramatika a slovník jsou sotva srovnatelné s jeho mrtvou kostrou), pojetí individuální jazykové formy jako protikladu myšlenky transcendentální jazykové formy a tím i kantovské transcendentální gramatiky, které se dovolává *J. Katz*, aj.

Přednosti *Humboldtovy* lingvistickofilosofické koncepce před stanovisky transformační gramatiky daleko výrazněji než *J. Simon* vyzvedává *V. A. Zvegincev* (tamtéž, str. 281–306). Patří k významným nedostatkům recenzované knihy, že její autor ve svém rozboru filosofických ambicí představitelů transformační gramatiky vůbec nevezal v úvahu kritické pohledy na tuto gramatiku, psané z pozic marxisticko-leninské filosofie jazyka.

Materialistickodialektický filosof jazyka se nemůže smířit s autorovým eklekticismem a s jeho benevolencí vůči různým idealistickofilosofickým koncepcím. Je sice ehvalyhodné, že jeho postoj k nim je občas imanentně kritický, zdá se však, že mu jde jen o jejich vylepšení. Knize by prospěla vědeckější forma; není v ní žádný rejstřík, chybí seznam literatury a shrnující přehledy výsledků zkoumání. (Jedinou výjimku představuje výše připomenutý přehled na konci V. kapitoly.) Také sloh by mohl být méně „barokní“.

J. Simon je zajatcem ideologické „slupky“, v níž žije. Došel však přesto k mnohým pozoruhodným závěrům, z nichž některé jsou podnětné i pro materialistickodialektické filosofy jazyka.

Arnošt Dall

J. Kurz: Učebnice jazyka staroslověnského, Praha 1969, 233 s.

Po druhé světové válce byla vědecká slavistická literatura obohacena o několik desítek mluvníc staroslověnštiny, zčásti děl nových, zčásti nových vydání prací starších. Tato publikační